

РОЗДІЛ 1

МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ І МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.016:908

КРАЄЗНАВЧА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

М. Г. Криловець

km50@ukr.net

кафедра географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

В. С. Шустова

km50@ukr.net

кафедра географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Вдосконалення вищої педагогічної освіти і введення нових освітніх стандартів ставить перед вищою школою завдання модернізації змісту і методів підготовки майбутнього вчителя. Пріоритет ідей гуманізації і демократизації розвиваючого навчання, розвитку школи, формування рекреаційної та екологічної культури вимагає введення в підготовку вчителя краєзнавчого компоненту. Краєзнавчий компонент має стати провідним у процесі навчання і виховання учнів.

Краєзнавство і туризм заслужено відзначені як ефективні педагогічні засоби активізації всієї навчально-виховної та організаційно-методичної роботи. Зміст, організаційні форми і методи сучасного шкільного краєзнавства і туризму визначаються цілями та завданнями суспільного виховання, вимогами навчальних програм, особливостями історичного минулого, конкретними природними й соціально-економічними умовами рідного краю.

Важливою складовою професіоналізму вчителя є краєзнавча підготовка. До певної міри, вона функціонує як суттєва передумова виховного впливу на особистість й утвердження гуманістичних тенденцій, як оберіг духовних цінностей певного етапу, трансформуючи, водночас, кращі надбання культури народу з минулого в майбутнє, забезпечуючи неперервність життєдіяльності поколінь.

Дані нашого дослідження свідчать, що рівень професійної підготовки вчителів до виховної роботи засобами краєзнавства лише до певної міри відповідає сучасним вимогам. Такий стан обумовлений тим, що у вузівській системі підготовки ще недостатньо використовуються можливості для практичного втілення краєзнавчих ідей. Головну причину зазначеного вбачаємо в тому, що підготовку майбутніх педагогів до краєзнавчої діяльності в педагогічній теорії досліджено ще недостатньо.

Краєзнавство здавна визнано одним із найважливіших засобів зв'язку навчання та виховання з життям – одного з основних принципів педагогіки. Використання місцевого матеріалу привертало увагу видатних педагогів

минулого Я. А. Коменського, І. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо. Їх ідеї про виховання з урахуванням місцевих умов у подальшому мали значний вплив на розуміння сутності краєзнавства, його місця і функцій у навчанні і вихованні дітей. Видатні німецькі педагоги А. Дістервег, К. Ріттер, Х. Зальцман; російський Д. Семенов підкреслювали, що краєзнавство слід реалізувати у формі особливого предмету – вітчизнознавство. Важливу роль краєзнавчому принципу виховання відводили такі вітчизняні педагоги, як П. Редкін і К. Ушинський.

Важливе місце у краєзнавчій роботі в системі вдосконалення навчально-виховного процесу в школах надавали П. Блонський, О. Духнович, А. Макаренко, А. Пінкевич, В. Сухомлинський. Проте поглиблене дослідження ролі і місця краєзнавства в загальній системі освіти і виховання, специфічних особливостей, змісту, форм та методів краєзнавчої роботи розпочалося лише в 60-ті роки минулого століття (М. Баранський, О. Барков, П. Бурдейний, І. Матрусов та ін.), згодом у цьому напрямі працювали Т. Вайда, М. Костриця, Т. Міщенко, В. Обозний, М. Откаленко, О. Тімець, М. Топузов, Б. Чернов та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури та спеціальних досліджень окремих напрямів розвитку освітньо-виховного краєзнавства останніх років показує, що характер досліджень краєзнавчої освіти, в основному, визначають досить загальні підходи, що поєднуються з вузькоспеціалізованим пошуком у межах усталених поглядів на краєзнавчу освіту.

Останнім часом дослідники, критично оцінюючи результати в галузі освіти та виховання, усе частіше звертаються до проблеми спеціальної підготовки майбутнього педагога, до його готовності розв'язувати низку краєзнавчих завдань (Л. Голуб, В. Бондаренко, В. Синиця, В. В. Смаль, О. В. Корнеєв, М. Ю. Костриця, В. О. Шевченко, В. В. Обозний, О. В. Тімець, Б. О. Чернов, Б. П. Пангелов, Ю. М. Філоненко та ін.). Водночас автори зазначають, що практика підготовки вчителя до краєзнавчого виховання, яка на сьогодні склалася, є недостатньо ефективною.

Краєзнавча освіта майбутнього вчителя – це процес і результат становлення фахівця, який, опанувавши досвід і цінності регіональної культури, здатний професійно використовувати їх у педагогічній діяльності.

За дидактикою, краєзнавство – один із важливих засобів виховання людей, одна з дійових форм організації педагогічного процесу, одне із джерел довідкової інформації про край як частину території в адміністративному, етнографічному або фізико-географічному розумінні.

Визнання краєзнавства ефективним засобом виховання студентів обумовлено багатьма факторами. Краєзнавство – це оволодіння конкретними знаннями про специфічні особливості розвитку регіону; засвоєння краєзнавчих знань сприяє формуванню в молоді діалектичного мислення. Краєзнавство – це шлях безпосереднього чуттєво-раціонального пізнання конкретних об'єктів довкілля, ефективний засіб патріотичного, трудового, фізичного виховання, розвитку громадської активності та професійної орієнтації. Таким чином, краєзнавство виконує навчальну, розвивальну і виховну функції. Тому воно має посісти чільне місце в системі факторів удосконалення виховання

майбутніх учителів для національної школи та підвищення рівня загальноосвітніх знань, морального виховання студентів загалом.

Краєзнавство є найважливішим чинником екологічного, морального, трудового, естетичного й фізичного виховання школярів. Воно сприяє розширенню світогляду, розвиває пізнавальні інтереси учнів, формує практичні навички, допомагає у виборі професії. Воно має охоплювати географічний, історичний, літературний та інші напрями. Всі ці напрями є основними структурними елементами загальношкільного краєзнавства й тісно взаємопов'язані між собою як за своїм змістом, так і за формою організації та методики проведення.

Зміст професійної готовності до реалізації функцій краєзнавства у виховній роботі поєднує пізнання можливості впливу близького, доступного і конкретного матеріалу на морально-емоційну та інтелектуальну сфери особистості студента, наявність інтересу до явищ і подій соціально-політичного, економічного, культурного життя краю і держави загалом, прагнення поєднувати вчительську діяльність із завданнями соціально – політичного змісту й умінням у повсякденні самостійно і творчо використовувати краєзнавчий матеріал у виховній роботі.

Змістом краєзнавства є минуле, сучасне і майбутнє складових компонентів краю: природи, історії, господарства, населення з його побутом і культурою, населені пункти. Ці компоненти перебувають у постійному динамічному зв'язку і мають викладатись у такому ж зв'язку. Вони обумовлюють один одного, взаємно розкривають природничо-наслідкові зв'язки природних і суспільних явищ.

Краєзнавча підготовка поєднує в собі громадську роботу і суспільно корисну працю. Студенти виконують різну організаторську роботу, збирають і обробляють краєзнавчий матеріал, виготовляють наочні посібники, беруть участь у природоохоронних заходах, охороні пам'яток історії і культури, пропагують краєзнавство серед населення, залучають до діяльності учнів під час практики, передають їм набутий досвід.

У краєзнавчій підготовці можна виділити два етапи: навчально-освітній і науково-дослідницький. На першому етапі головна увага спрямовується на вивчення свого краю, студенти набувають певних знань про нього, оволодівають елементарними вміннями і навичками працювати самостійно. Під час цього етапу студенти визначають мету і вибирають об'єкт дослідження, попередньо ознайомлюються з об'єктом за допомогою різних джерел (літературних, картографічних, статистичних), складають план дослідження, розподіляють обов'язки між членами групи, готують кошторис, спорядження, документацію.

На другому етапі – відбувається безпосереднє дослідження об'єкта за допомогою відповідних методів, властивих певним наукам. Питома вага географічного методу у краєзнавстві більша, ніж інших наук. Під час завершальної – камеральної (лабораторної) обробки зібраних матеріалів проводиться зіставлення і порівняння фактів, обчислення коефіцієнтів,

систематизація, оформлення таблиць, схем, діаграм, складання колекцій, написання характеристик, висновків і пропозицій.

У процесі туристичної підготовки майбутніх учителів-географів необхідно акцентувати увагу студентів на вивчення історії туризму в Україні і світі, ознайомити з формами туристично-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді, нормативними документами з питань туристичної роботи з учнями і студентами.

У процесі фізичної і технічної підготовки студентів потрібно ознайомити із тактикою і технікою пішохідного туризму (рух стежками, на підйомах, спусках, на бродах, у густому лісі) і технікою страхівки. Студенти мають навчитись використовувати в походах основну мотузку, репшнур, обв'язку, карабін, пристрої для спуску, альпеншток, льодоруб, знати техніку зав'язування вузлів, організацію переправ через річку.

При підготовці до походу студенти мають навчитись розробляти маршрути за тривалістю, протяжністю і складністю, розподіляти обов'язки серед членів групи, складати план-графік походу, вибирати місця ночівлі, оформляти похідну документацію а також організувати спорядження для походу (особисте, групове, спеціальне), укладати рюкзак, складати кошторис походу.

Особливу увагу необхідно приділити заходам із забезпечення безпеки у походах: протипожежним (під час влаштування бивака), гігієнічним (під час приготування їжі, використання грибів, ягід), обеззараженню води, під час грози тощо. Необхідно навчити студентів прийомам самоконтролю, умінню оцінювати свої сили і можливості, підтримувати психологічний «клімат» у групі. Також потрібно навчити уникати травматизму і захворювань у поході, надавати долікарняну допомогу при нещасних випадках.

Програма має забезпечити такий рівень туристської підготовки майбутнього вчителя географії, щоб він зміг організувати та проводити ступеневий похід або похід першої категорії складності та підготувати учнівську команду до туристичних змагань міського та районного рівня.

У процесі краєзнавчої підготовки студенти мають вивчити географічне положення, політико-адміністративний устрій, фізико-, політико-, транспортно-еколого-географічне положення своєї області, положення відносно основних сировинних баз, ринків збуту, найбільших промислових вузлів України, також знати історію заселення, становище своєї території у часи Київської Русі, монголо-татарщини; у складі Литовського князівства, Московської держави, Польщі; у період козаччини; у складі Російської імперії, Радянського Союзу, незалежної української держави.

Має детально вивчатись геологічна будова, рельєф та корисні копалини, кліматичні умови, внутрішні води, найбільші річки та озера, ґрунтово-рослинний покрив, тваринний світ, ландшафтна структура і фізико-географічне районування свого краю.

Заслуговують на увагу питання динаміки чисельності, демографічної ситуації, статеві-вікової структури населення, національного складу жителів, особливостей розміщення населення, трудових ресурсів та специфіки

зайнятості населення, культури і побуту. Студентам потрібно дати також знання про господарський комплекс області, його галузеву структуру, зміни, що відбулися останніми десятиліттями, дати характеристику тенденцій розвитку та розміщення галузей промисловості, ознайомити з екологічною ситуацією, дати відомості про природно-заповідний фонд області.

На нашу думку, краєзнавчий матеріал потрібно давати і при читанні інших курсів. Так, наприклад, у курсі геології мають розглядатися геологія, мінерали, гірські породи свого краю; у курсі землезнавства – карст, суфозія, зсуви, яри, балки; у курсі фізичної географії – рельєф, клімат, води, рослинність, ґрунти, тваринний світ; у курсі економічної географії – господарство та ін.

У курсових роботах також може відобразитися краєзнавча спрямованість викладання. Студенти можуть виконувати, наприклад, такі теми: «Гідрологічна характеристика озера Трубин», «Розвиток сітки ярів у басейні р. Лисогір», «Фізико-географічна характеристика басейну р. Сейм» та ін.

Потрібно намагатися, щоб студенти у процесі навчання постійно поглиблювали свої знання, оволодівали науковою методикою краєзнавчого пошуку, бо у краєзнавстві – невичерпне джерело духовності і культури нашого народу. Майбутній учитель має знати, що використання краєзнавчого матеріалу на уроках значно їх поліпшить, підвищить зацікавленість учнів предметом.

Список використаних джерел: 1. Збірник навчальних програм дисциплін географічного циклу для спеціальностей «географія та біологія» і «Географія та основи економіки». – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ імені Миколи Гоголя, 2000. – 98 с.; 2. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм: Навч. посібник для студ. геогр. фак. / М. П. Крачило. – К.: Вища школа, 1994. – 191 с.; 3. Криловець М. Г. Фахова та методична підготовка майбутніх учителів географії: теорія і практика / М. Г. Криловець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 301 с.

УДК 37.013.3

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ГЕОГРАФІВ

А. О. Логінова

anila_1@ukr.net

відділ навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

В умовах інноваційних змін розвитку сучасної освіти з'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих громадянах, здатних до життєвого самовизначення. Але без знань минулого немає майбутнього і для подальшого розвитку суспільства наукова інформація має поповнюватися надбаннями наступників. У цьому плані надзвичайна роль належить шкільній географії. Згідно з положеннями нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, у географічному компоненті освітньої галузі «Природознавство» наголошується на важливості шанування української науки як складника світової культури та розуміння дитиною потреби популяризувати